

ANALYSIS OF SYMBOLS IN UZBEKISTAN LITERARY STUDIES: THEORETICAL AND PRACTICAL APPROACH

Ruzmurodova Rayhona

Qarakalpak State University

Philology and Language Teaching: Uzbek Language

2nd year student

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15790405>

ARTICLE INFO

Received: 25th June 2025

Accepted: 29th June 2025

Online: 30th June 2025

KEYWORDS

Literary studies, symbol, poetics, Alisher Navoi, authorial symbol, semiotics, analysis, symbolic image, Uzbek literature, aesthetic thought.

ABSTRACT

This article covers the theoretical and practical foundations of the analysis of symbols in Uzbek literary studies. The classification of symbols, their poetic and semantic functions, traditional and authorial symbols in literary works are analyzed based on examples. Their ideological and aesthetic content is revealed through symbols taken from the works of such creators as Alisher Navoi, Hamid Olimjon, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov. The article discusses the areas of study of symbols in modern literary studies and their impact on the reader's thinking.

O'ZBEK ADABIYOTSHUNOSLIGIDA TIMSOLLAR TAHLILI: NAZARIY VA AMALIY YONDASHUV

Ruzmurodova Rayhona

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Filologiya va tillarni o'qitish: O'zbek tili yo'nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15790405>

ARTICLE INFO

Received: 25th June 2025

Accepted: 29th June 2025

Online: 30th June 2025

KEYWORDS

Adabiyotshunoslik, timsol, poetika, alisher navoiy, muallifiy ramz, semiotika, tahlil, ramziy obraz, o'zbek adabiyoti, estetik tafakkur.

ABSTRACT

Ushbu maqolada o'zbek adabiyotshunosligida timsollarni tahlil qilishning nazariy va amaliy asoslari yoritilgan. Timsollarning tasnifi, ularning poetik va semantik vazifalari, adabiy asarlardagi an'anaviy va muallifiy ramzlar misollar asosida tahlil etilgan. Alisher Navoiy, Hamid Olimjon, Abdulla Oripov, Erkin Vohidov singari ijodkorlarning asarlaridan olingan timsollar orqali ularning g'oyaviy-estetik mazmuni ochib berilgan. Maqola zamonaviy adabiyotshunoslikda timsollarning tadqiq etilish yo'nalishlari va ularning o'quvchi tafakkuriga ta'siri haqida fikr yuritadi.

Adabiy asar — bu nafaqat hikoya yoki voqealar yig'indisi, balki insoniyat tafakkuri, qalbi, ruhiy olamining badiiy ifodasidir. Shu jihatdan, adabiyotda timsollar (simvol) alohida semantik yuk ko'taradi. Timsol — bu bevosita ma'no bilan cheklanmaydigan, balki chuqur badiiy ma'no va ramziy mazmunga ega obraz yoki ifodadir. O'zbek adabiyotshunosligida timsollar tahliliga nazariy va amaliy yondashuvlar tobora kengayib, bugungi kunda adabiy asarlarning

mazmunini to'liq anglashda muhim metodologik asoslardan biri sifatida qaralmoqda. Timsol (yunoncha "symbolon" — belgi, ishora) san'atning barcha turlarida bo'lgani kabi adabiyotda ham ko'p uchraydigan ifoda vositasi hisoblanadi. Timsollar orqali muallif ko'p hollarda yashirin ma'no beradi, ijtimoiy, axloqiy, ma'naviy g'oyalarni ramziy shaklda ifodalaydi. Adabiyotshunoslar timsollarni shunchaki obraz emas, balki badiiy tafakkurning eng muhim vositasi deb bilishadi.

Timsollarni an'anaviy va muallifiy deb ikki asosiy turga bo'lish mumkin:

- An'anaviy timsollar — xalq og'zaki ijodida va klassik adabiyotda doimiy ma'noga ega bo'lgan ramzlar. Masalan, gul – go'zallik, qush – ozodlik, yulduz – baxt, qorong'ilik – zulm, daryo – hayot manbai.
- Muallifiy timsollar — adib tomonidan o'ziga xos ramziy ma'no berilgan obrazlar. Bunday timsollar biror adib asarida o'ziga xos talqinda paydo bo'ladi.

Timsollar asarda estetik yukni oshirish, g'oyani ramziy shaklda anglatish, o'quvchini fikrlashga undash kabi funksiyalarni bajaradi.

Alisher Navoiy asarlarida timsollar boy qatlamga ega. Masalan:

- Gul – ko'pincha ma'shuqaning go'zalligi timsoli sifatida ishlatiladi:
"Gul yuzungni ko'rgali har lahza jonim zoru zor..."
(Gul – ma'shuqaning chiroyi, orzusidagi ideal)
- Bulbul – oshiq timsoli:
"Bulbul erurman, gulshan aro doim fig'on aylarman."
(Oshiqning iztirob va sadoqatini ifodalaydi)
- Ko'z yoshi – sadoqat va g'amning belgisi.

Navoiyda timsollar bevosita sufiylik g'oyalari bilan ham uyg'unlashadi. Masalan, gul – Haq, bulbul – banda, gulning tikani – sinov degan ramziy mazmunlar mavjud.

Boborahim Mashrabning asarlari yangicha nazarda o'rganila boshlandi. Unda "may" — faqat mastlik emas, ilohiy haqiqatga erishish vositasi sifatida talqin qilinmoqda.

Sovet davrida timsollarga ideologik nuqtai nazardan yondashish kuchli bo'lgan. Timsollar asosan ijtimoiy sinfiy kurashni ifodalovchi vosita sifatida qaralgan. Masalan, Hamid Olimjon she'riyatida:

- Gul – zamonaviy ayol, ozodlik,
- Quyosh – yangilanish, ijtimoiy taraqqiyot,
- Tog' – metonimik ramz, ba'zan bosqinchilikka qarshi kuch ifodasi sifatida ishlatiladi.

Lekin, bu davrda ham timsollar orqali chuqur shaxsiy iztirob yoki umuminsoniy g'oyalar ifodalanganini ko'ramiz. G'afur G'ulomning "Sen yetim emassan" asarida yetimlik — nafaqat ota-onasiz qolish, balki ma'naviy yetimlik, adolatdan yiroqlik ramzidir.

Mustaqillikdan keyingi o'zbek adabiyotshunosligida timsollarni tahlil qilishda yangicha yondashuvlar paydo bo'ldi. Xususan:

- *Erkin Vohidovning "O'zbekim" she'ridagi timsollar tahlili*

Erkin Vohidovning "O'zbekim" she'ri mustaqillik davri o'zbek adabiyotining eng yorqin namunalardan bo'lib, unda muallif tarixiy, madaniy va ma'naviy yodgorliklarni ramziy obrazlar orqali ifodalagan. Mustaqillik davrida adabiyotshunoslar timsollarni faqat poetik bezak sifatida emas, balki xalq tafakkuri, milliy ruh, tarixiy xotira va mustahkam g'oyaviy asos sifatida ko'rishadi. Bu she'rda bir necha aniq timsollar bor:

1. Pomir, Oqsoch, Tiyonshon – *Milliy hudud va mardlik timsollari*

“Senga tengdosh Pomiru Oqsoch, Tiyonshon, o‘zbekim.”

Bu yerda Pomir, Oqsoch va Tiyonshon tog‘lari o‘zbek xalqining tarixiy yurti, yuksakligi, dovrug‘i va bardoshi ramzi sifatida berilgan. Tog‘ – mustahkamlik, sobitlik, yuksaklik timsoli bo‘lib, xalq ruhiyatining ko‘zgusiga aylangan.

2. Afrosiyob, O‘rxun xati – *Tarixiy xotira timsollari*

“So‘ylasin Afrosiyobu, So‘ylasin O‘rxun xati...”

Bu satrlar o‘zbek xalqining ildizi chuqur, buyuk tarixiy xotiraga ega ekanini bildiradi. Afrosiyob – qadimiy shahar, O‘rxun yozuvi – turkiy yozuvlarning timsoli sifatida ishlatilgan. Bu timsollar mustaqillikdan keyin milliy o‘zlikni anglash, tarixni qayta qadrlash jarayonida muhim ramzlarga aylangan.

3. Chingiz, Botu, Qaysari Rum – *Bosqinchi kuchlar timsollari*

“Qaysari Rum nayzasidan

Bag‘rida dog‘ uzra dog‘,

Chingizu Botu tig‘iga

Ko‘ksi qalqon, o‘zbekim.”

Bu satrlar tarix davomida o‘zbek xalqiga qarshi qilingan tajovuzlarni timsollar orqali ifodalaydi. Bu obrazlar orqali xalqning mardligi, qarshilik ko‘rsatgan qalqon kabi bag‘ri tasvirlanadi.

4. “Ko‘ksi qalqon” – *Sadoqat va jasorat timsoli*

“Ko‘ksi qalqon” ifodasi mustaqillik davrida keng qo‘llaniladigan jasorat va fidoyilik timsolidir. O‘z xalqini, yurti va qadriyatlarini asrab qolish yo‘lida jon fido qilgan millatning obrazini ifodalaydi.

Erkin Vohidov bu she‘rda o‘zbek xalqining tarixiy yo‘lini timsollar orqali ochib beradi. Har bir obraz – bu xalq xotirasining badiiy timsolidir. Mustaqillikdan keyingi davr adabiyotshunosligi ana shunday timsollarni madaniy kod, shaxsiy va milliy xotira, ramziy semantika nuqtai nazaridan chuqur o‘rganadi. Bu timsollar orqali nafaqat xalqning iztirobi, balki sha‘ni, g‘ururi, azmatini ko‘ramiz.

• *Abdulla Oripovning “O‘zbekiston” qasidasida timsollar tahlili*

Abdulla Oripov — o‘zbek milliy adabiyotining zabardast vakili sifatida o‘z asarlarida vatan, tarix, xalq, jasorat va ma‘naviyat timsollarini serqatlam poetik shaklda ifoda etgan. Ayniqsa, mustaqillik davrida yozilgan “O‘zbekiston” qasidasida timsoliy obrazlar orqali xalq ruhiyati, tarixiy o‘zlik, ilmiy meros va vatanparvarlik g‘oyalari yuksak darajada talqin qilinadi.

1. “Yurtim, senga she‘r bitdim bu kun” – *Vatanga bag‘ishlangan ilhom timsoli*

She‘rning kirish qismida “yurtim” so‘zi orqali shoir o‘z ijodining eng yuksak namunasi sifatida Vatanni madh etishga kirishadi. Bu yerda “she‘r bitish” – oddiy ijod emas, balki ruhiy sajda, milliy e‘tiqod ifodasi sifatida timsollashtirilgan.

2. “Shoirilar bor, o‘z yurtin butun — Olam aro atagan tanho”

– *Butunlik va tanholik timsoli*

Shoir dunyo adabiyotida yurtini madh etgan shoirilar ko‘p ekanini aytadi, ammo O‘zbekiston haqida hali to‘la bitilmagan doston borligini urg‘ulaydi. Bu yerda “bitilmagan doston” – bu O‘zbekistonning ulkan salohiyati, hali to‘liq anglanmagan qadriyatlari timsolidir.

3. “Faqat ojiz qalamim manim, O‘zbekiston, Vatanim manim”

– *Qalam timsoli*

Qalam — bu ijodkorning quroli, e'tiqodi, imkoniyati. Shoir qalamining o'jizligi orqali Vatan oldidagi ulkan mas'uliyat va badiiy so'zning etarli bo'lmasligi timsolini yaratadi. Bu obraz bilan u: "Yurtimni sevaman, ammo uni to'liq ifodalashga so'z o'jiz" degan falsafiy g'oyani beradi.

4. "Ko'klamningdan olib sururni, Dovrug' soldi ustoz Olimjon..."

– *Olimjon va G'afur G'ulom timsollari*

Bu ikki shoirning nomi milliy uyg'onish, adabiy yuksalish timsoli sifatida tilga olinadi. Ular timsol orqali milliy ruh, xalq iftixori va adabiy merosni ifodalaydi.

5. "O'lis tarix qadamim manim, O'zbekiston, Vatanim manim."

– *Tarix timsoli*

"O'lis tarix" degan ibora bu yerda o'zbek xalqining o'tmishdagi qudratli bosqichlari, milliy o'zlik ildizlari timsolidir. "Qadamim manim" deyish orqali shoir o'zini xalq o'tmishining davomchisi deb biladi. Shoir tarixni yodga olib, hozirgi avlodning qadriyatlar bilan bog'liqligini timsollar vositasida anglatadi.

Abdulla Oripovning "O'zbekiston" qasidasida timsollar orqali millatning g'ururi, ilmiy merosi, tarixiy haqiqatlari va vatanparvarlik g'oyalari chuqur badiiy tasvirlangan. Mustaqillikdan keyingi adabiyotshunoslik bu kabi timsollarni ma'naviy kod, madaniy xotira, milliy o'zlikni anglash vositasi sifatida tahlil qiladi.

Bu qasida – oddiy madh emas, balki timsollar orqali yaratilgan badiiy doston, millat ruhining poetik ko'rinishidir.

Xulosa qilib aytganda, timsollar — o'zbek adabiyotining ajralmas qismi, asarlarning mazmunini chuqurlashtiruvchi, badiiy-estetik ta'sirini kuchaytiruvchi vositadir. Ular nafaqat poetik bezak, balki muallifning ichki dunyosi, jamiyatga munosabati, davr ruhi haqidagi signaldir. O'zbek adabiyotshunosligi timsollarni nafaqat tahlil qilish, balki ularni turli madaniy qatlamlar bilan bog'lab o'rganishda yangi ufqlarni ochmoqda. Kelajakda timsollarni semantik, psixologik, madaniy kod sifatida o'rganish adabiyotshunoslikning muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib qoladi.

References:

1. Toshmuxammedov, L. (2019). Adabiyot tarixi va nazariyasi, Toshkent: Noshir.
2. Холикова, Н. (2020). Узбек мумтоз адабиётида хотин-кизлар образининг бадий тадрижи . Academic research in educational sciences, (3).
3. Kholikova, N. D. (2020). The genesis and poetic evolution of character Shirin. Alisher Navoi and the XXI century.
4. Djokhongirovna, K. N. (2020). The period of national awakening in uzbek poetry echo of the treasure voice of the nation. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(6)